

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут математики, економіки і механіки Одеського

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра соціальної і прикладної психології

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

спеціаліста

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: «Індивідуально-психологічні особливості співробітників в умовах реформування поліції»

«Individual and psychological features of employees in conditions of the restructuring police»

Виконала: студентка денної форми навчання

спеціальності 7.03010201 Психологія

Яковенко Вікторія Вікторівна

Керівник канд.психол.н., доц. Дементьєва К.Г.

Рецензент канд.психол.н., доц. Кононенко О.І.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 16.05.2016 р.

Захищено на засіданні ДЕК №

протокол № 11 від 16.06.16 р.

Оцінка 90% / С / 175
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Подшивалкіна В. І.

Голова ДЕК

Одеса – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ	6
1.1. Сучасний стан вивчення індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції	6
1.2. Класифікація індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції	18
Висновки до 1 розділу	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ	35
2.1. Методичний інструментарій і хід дослідження.....	35
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	45
Висновки до 2 розділу	52
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	57
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми. 2 вересня 2015 Кабінет Міністрів України відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII прийняв рішення щодо створення центрального органу виконавчої влади – Національна поліція, яка підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України.

Сьогодні поліція призначена для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; для протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та для забезпечення громадської безпеки.

Діяльність працівників поліції характеризується багатогранністю професійних завдань, їх значною інтелектуальною й емоційною напруженістю, що визначаються специфікою взаємодії в системі «людина – право – людина», переважним впливом «особистісного фактору» на її ефективність.

Усі суб'єктивні фактори ефективності діяльності можуть бути зведені або до проблеми мотивації, або до проблем компетенції (сфера раціонального знання), або до проблеми психічного стану (сфера переживання). В здійсненні правоохоронної діяльності, вирішальну роль відіграють знання та навички, які об'єктивно визначають психологічну готовність правоохоронця до виконання службових обов'язків, та мотивація їх виконання. Крім того, негативні психічні стани, які виникають у діяльності працівників міліції, ускладнюють позитивний прогноз її ефективності. Переважна кількість випадків порушення дисципліни і законності працівниками органів внутрішніх справ, відбуваються на тлі негативних психічних станів. У зв'язку з цим особливу актуальність набувають індивідуально-психологічні особливості співробітників поліції, які не тільки визначають готовність до діяльності, а й створюють важливу основу для боротьби з професійним вигоранням у майбутньому.

В сучасній психології вивчаються різні аспекти індивідуально-

психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції: загальнотеоретичні (Б. Вяткін, В. Ганзен, Л. Дорфман, Є. Ільїн, Л. Куліков, С. Максименко, О. Прохоров, Ю. Сосновікова, В. Юрченко та ін.); психофізіологічні (Ф. Березін, Н. Данілова, Є. Ільїн, А. Карпукхіна, М. Корольчук, Г. Леонова, В. Маріщук, В. Медведєв та ін.); окремих психологічних особливостей (Л. Гримак, Є. Ільїн, Л. Куліков, В. Моляко, Т. Немчин, Г. Нікіфоров, О. Прохоров, В. Шадріков та ін.); психічні стани в структурі особистості та регуляції її поведінки (Л. Бурлачук, М. Варій, Л. Дикая, С. Максименко, О. Прохоров, В. Семиченко та ін.); індивідуальних психологічних особливостей в правоохоронній діяльності (Л. Балабанова, О. Бандурка, С. Бочарова, І. Віденєєв, О. Землянська, В. Лефетєров, Г. Литвинова, С. Миронець, П. Макаренко, Н. Мілорадова, Ю. Олександровський, В. Осьодло, Л. Перелігіна, Г. Попова, О. Тімченко, В. Христенко, С. Яковенко та ін.). Найбільш активно проблема індивідуально-психологічних особливостей вивчається у прикладному аспекті діяльності фахівців різних професій у різних умовах.

Разом з тим, проблема індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції залишається складною та недостатньо розробленою, що ускладнює можливості діагностики, прогнозування впливів на діяльність і міжособистісні відносини, психологічної профілактики виникнення і розвитку негативних станів, професійного вигорання.

У зв'язку з цим головною метою роботи є дослідження індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1) розглянути сучасний стан вивчення індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції;

2) з'ясувати особливості індивідуально-психологічних особливостей співробітників в умовах формування поліції;

3) провести емпіричне дослідження індивідуально-психологічних особливостей співробітників поліції.

Об'єктом дослідження в роботі є співробітники поліції.

Предметом дослідження в роботі виступають індивідуально-психологічні особливості співробітників поліції.

Для розв'язання визначених завдань та досягнення мети було використано такі **методи**:

1) теоретичні – аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення отриманої наукової інформації та її інтерпретація;

2) емпіричні – опитування; експертні оцінки; суб'єктивне шкалювання; психологічне тестування;

3) статистичні методи обробки та інтерпретації результатів дослідження (порівняльний аналіз емпіричних даних, статистична обробка отриманих даних засобами програми Excel).

Наукова новизна даного дослідження полягає в узагальненні поглядів різних вчених на проблему індивідуально-психологічних особливостей співробітників поліції, формулюванні пропозиції щодо удосконалення їх використання в умовах формування поліції.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблені рекомендації можуть бути використані практичними психологами та керівниками органів поліції при проведенні роботи в напрямках психопрофілактики, професійно-психологічної підготовки та організації службової діяльності персоналу органів національної поліції з використанням індивідуально-психологічних особливостей співробітників поліції.

Робота складається зі вступу, двох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаної літератури і додатків.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, можна зробити наступні висновки.

Під індивідуально-психологічними відмінностями доцільно розуміти особливості психічних процесів, станів і властивостей, що відрізняють людей один від одного. Біологічні властивості індивіда включають вікові, спадкові, соматичні, статеві, фізіологічні, біохімічні, антропологічні. Вони значною мірою впливають на розвиток та психічні прояви особистості, які найчастіше проявляються в темпераменті особистості.

На сьогодні існує велика кількість досліджень різних аспектів індивідуально-психологічних особливостей співробітників різних професій та безпосередньо працівників поліції. При цьому доцільно відмітити специфіку — вони стосувалися працівників правоохоронних органів, у тому числі міліції. В сьогоdnішніх умовах відбувається реформа, за яким міліція реформована в Національну поліцію. При цьому змінюється концепція цього органу — зміщення акцентів на надання поліцейських послуг.

Для ідентифікації особистості співробітника Національної поліції: необхідний розвиток професійно важливих якостей актуалізує одночасно маскулінні й фемінінні характеристики. Алгоритм діяльності працівників поліції має становити органічну єдність мотиваційних, вольових, когнітивних (перцептивних, мнестичних, інтелектуальних) і моторних процесів.

На сьогодні діяльність персоналу підрозділів Національної поліції є професійною, державною, правоохоронною, інтелектуально-практичною, з високим ступенем відповідальності; характеризується суворою правовою регламентацією і владним характером повноважень; наявністю екстремальних, нестандартних, творчих ситуацій (відсутністю стереотипів, алгоритмів), виконання яких пов'язане з небезпекою для життя та здоров'я; персональною відповідальністю за прийняття рішень; тривалим перебуванням у стані оперативного і психічного напруження; нелімітованістю робочого дня з «ламаним» графіком роботи; жорсткими часовими обмеженнями вирішення

професійних завдань; підвищеною соціальною відповідальністю за професійні помилки. Психологічні особливості діяльності поліцейських передбачають наявність певних вихідних якостей (як передумов професійно важливих), що формуються у процесі навчання і самої діяльності; саме вони визначають професійну придатність і психологічну готовність фахівця.

Існує велика кількість підходів до класифікації індивідуально-психологічних особливостей співробітників поліції. Усі вони базуються на поділі цих особливостей на різні види в залежності від критеріїв. Усі можливі здібності працівників поділяють на дві великі групи: загальні і спеціальні. Загальні здібності пов'язані з загальними умовами діяльності, а спеціальні – з окремими видами діяльності, тим самим розрізняючи їх не за видами психічної функціональної системи, а за видами діяльності. До структури загальних здібностей включають і «неінтелектуальні» індивідуально-вольові властивості особистості, що забезпечують продуктивність оволодіння професійними знаннями і уміннями. Професійно важливі якості – це інтегральні психофізіологічні й психологічні утворення, які у процесі конкретної професійної діяльності трансформуються у спеціальні (професійні) здібності за механізмом функціональних систем.

Сучасна професія поліцейського вимагає від особистості відповідності таким професійно-важливим якостям: емоційна стійкість, товариськість, комунікативні й організаторські здібності, стійкість та розподілення уваги, доброзичливість, справедливість, вміння володіти собою, емпатія, рефлексія.

В роботі була проведена діагностика індивідуально-психологічних особливостей співробітників поліції. В експерименті прийняло участь 30 співробітників Портофранківського відділення поліції (м.Одеса).

За методикою визначення типу акцентуації рис характеру Леонгарда і Смішека було визначено, що більшість осіб в групі, а саме 36,7%, мають акцентуації характеру гіпертимічного типу. Цих людей можна охарактеризувати як таких, що мають високу контактність, балакучість, пожвавлену жестикуляцію. У них трапляються епізодичні конфлікти через

несерйозне ставлення до своїх обов'язків. Зрідка бувають ініціаторами конфліктів. Засмучуються з приводу зауважень оточуючих. Привабливі риси – енергійність, жага до діяльності, ініціативність, оптимізм. Відштовхуючі риси: легковажність, роздратованість в колі близьких людей. Конфліктні ситуації виникають в умовах жорсткої дисципліни, монотонної діяльності, вимушеної самотності. Вони схильні до зміни професії, місця роботи. По 13,3% осіб в даній групі мають виражені акцентуації демонстративного, дистимічного та емотивного типів. По 6,7% осіб в даній групі мають виражені акцентуації педантичного та сенситивного типів. По 3,3% осіб в даній групі мають виражені акцентуації ригідного, збудливого та афективно-екзальтованого типів. Акцентуацій характеру циклотимічного типу не виявлено в жодного з опитаних в групі.

За допомогою багатофакторного опитувальника FPI можна охарактеризувати типового співробітника поліції даної вибірки як не імпульсивну людину, яка не має психопатологічного депресивного синдрому, має стійкий емоційний стан без схильності до афективних розрядів. Він не має вираженої потреби в спілкуванні і постійній готовності до задоволення цієї потреби; має високу стійкість до стресу, що базується на впевненості в собі, оптимістичності і активності. Не ставиться агресивно до соціального оточення і не має вираженого прагнення до домінування. Не має тривожності, скутості, невпевненості, труднощів у соціальних контактах. Прагне до довірливо-відвертого взаємодії з оточуючими людьми при високому рівні самокритичності. Має високу стабільність емоційного стану як такого, а також хороше вміння володіти собою, має стійкий емоційний стан, що проявляється у відсутності коливань настрою, високій саморегуляції.

За методикою визначення рівня інтелекту В.Н. Бузіна було виявлено, що 73,3% опитаних полісменів мають рівень інтелекту вище середнього (з них 30,0% мають високий рівень). У більшості опитаних виявлено на високому рівні здатності узагальнення і аналізу матеріалу, гнучкість мислення, здатність до переключення, а також висока швидкість і точність сприйняття, розподіл і концентрація уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
2. Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22.02.2006 № 3460-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2006. – № 29. – Ст. 245.
3. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ: Постанова КМУ від 29.07.1991 № 114: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF>
4. Типовий порядок проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади : Наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0050-16>
5. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: психолого-педагогічні рекомендації / [В.Г.Андросюк, Л.І.Казміренко, І.Г.Кириченко та ін.] – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 48 с.
6. Ананьев Б. Г. Избранные психол. труды. Т. 2. – М.: Психологическая литература, 1980. – 568 с.
7. Андросюк В.Г. Екстремальна ситуація: діяти обережно / В'ячеслав Георгійович Андросюк // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 2. – С. 191.
8. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.О. Які якості вимагаються від працівника міліції: методологічні засади розробки професіограм та кваліфікаційних характеристик / В.Г.Андросюк, Л.І.Казміренко, Г.О.Юхновець // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 105-115.
9. Бандурка А. М. Психология управления [Текст] / А. М. Бандурка, С. П.

- Бочарова, Е. В. Землянская. - Харьков: ООО «Фортуна-пресс», 1998.-464 с.
- 10.Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Психология управления / А.М.Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В.Землянская. – Х.: Фортуна-Пресс, 1998. – 464 с.
 - 11.Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: [учеб. пособие для вузов] / Александр Маркович Бандурка, Валерий Анатольевич Друзь. – Х.: изд-во Ун-та внутренних дел, 1997. – 353 с.
 - 12.Бараненко Б.І. Психологія оперативно-розшукової діяльності. Загальна частина: [навчальний посібник] / Борис Іванович Бараненко; за ред. Е.О.Дідоренка, Я.Ю.Кондратьєва (МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України). – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 272 с.
 - 13.Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): [монографія] / Вадим Іванович Барко. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
 - 14.Батаршев А.В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности / Анатолий Васильевич Батаршев. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176 с. – (Учебное издание).
 - 15.Безносков С.П. Особенности деятельности сотрудников органов внутренних дел / Сергей Петрович Безносков // Психологическое обеспечение трудовой деятельности / [под ред. А.А.Крылова]. – Л.: изд-во ЛГУ, 1987. – С.21-27.
 - 16.Белик Я.Я. Психическая саморегуляция в экстремальных условиях деятельности: [научно-аналитический обзор] / Я.Я.Белик. – М.: Академия МВД СССР, 1988. – 48 с.
 - 17.Бендас Т. В. Гендерная психология [Текст] / Т. В. Бендас. - СПб. : Питер, 2006. - 431 с.
 - 18.Беспалов Б.И. Психодиагностика профессионально важных качеств и профотбор диспетчеров / Борис Иванович Беспалов // Вестник МГУ. – 1998. – № 3. – С. 43-79.
 - 19.Бовин Б.Г., Калашников М.О. Методические рекомендации по

- психологическому изучению и отбору кандидатов в оперативные подразделения органов внутренних дел / Б.Г.Бовин, М.О.Калашников. – М.: МВД России, Научно-исследовательский центр проблем медицинского обеспечения, 1994. – 122 с.
- 20.Бовин Б.Г., Калашников М.О., Лебедев А.Н., Носков В.А., Савченко В.И., Чумаков В.В. Методические рекомендации по психологическому отбору абитуриентов и сопровождению курсантов высших школ милиции / Б.Г.Бовин, М.О.Калашников, А.Н.Лебедев, В.А.Носков, В.И.Савченко, В.В.Чумаков. – М.: МВД России, Научно-исследовательский центр проблем медицинского обеспечения, 1995. – 96 с.
- 21.Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / Алексей Александрович Бодалев. – М.: изд-во МГУ, 1982. – 199 с.
- 22.Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А.Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
- 23.Борисова Е.М., Логинова Н.А. Индивидуальность и профессия / Е.М.Борисова, Н.А.Логинова. – М.: Знание, 1991. – № 11. – 80 с.
- 24.Відбір кадрів на службу до органів внутрішніх справ з виявленням мотиваційних характеристик кандидатів : Наук. пропозиції / Н. С. Полудьонна, О. А. Лупало, Ю. Б. Ірхін та ін.; За ред. проф. О. М. Джужі. – К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2007. – 76 с.
- 25.Волков Б. С. Основы профессиональной ориентации : учеб. пособие для вузов [Текст]/ Б. С. Волков. - М.: Академический Проект, 2007. - 333 с.
- 26.Гуревич К.М., Горбачева Е.И. Умственное развитие школьников: критерии и нормативы / К.М.Гуревич, Е.И.Горбачева. – М.: Знание, 1992. – 80с.
- 27.Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Профессиональная деятельность в особых и экстремальных условиях (психолого-акмеологические основы) / А.А.Деркач, В.Г.Зазыкин. – М.: РАГС, 1998. – 214 с.
- 28.Деркач А.А., Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования / А.А.Деркач, Р.Лазарус // Эмоциональный стресс / [под ред. Л.Леви]. – Л.: Медицина, 1970. – 142 с.

29. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / Владимир Николаевич Дружинин (издание 2-е, дополненное; серия «Учебник нового века»). – СПб.: Питер, 1999. – 368 с.
30. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы / Михаил Иванович Дьяченко, Лев Александрович Кандыбович (Учебное издание; 3-е, переработанное и дополненное). – Минск: Харвест, 1993. – 368 с.
31. Емішянц О. Б. Зв'язок особливостей психологічного клімату з індивідуально-психологічними характеристиками особистості / О. Б. Емішянц // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. - 2013. - Вип. 41. - С. 53-59.
32. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста: [учеб. пособие] / Альфред Эрнестович Жалинский. – М.: БЕК, 1997. – 330 с.
33. Иванова Е.М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Елена Михаловна Иванова (Учебное издание). – М.: изд-во МГУ, 1987. – 208 с.
34. Капустина А.М. Социально-психологическая диагностика профессиональных качеств личности: автореф. дис. на соискание научной степени канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Социальная психология» / А.М.Капустина. – Л.: ЛГУ, 1985. – 26 с.
35. Климов Е.А. Введение в психологию труда: [учебник для студ. вузов] / Евгений Александрович Климов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
36. Кондратьев Я.Ю. Загальна характеристика психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ: [лекція] / Ярослав Юрійович Кондратьєв. – К.: НАВСУ, 1999. – 39 с.
37. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: [навч. посібник] / Микола Степанович Корольчук, Валентина Миколаївна Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 576 с.
38. Коссов Б.Б. Профессиональная психодиагностика и методы исследования

- личности руководителя // Психологический журнал. – 1981. – № 2. – С 43-50.
39. Котелюх М. О. Модель формування професійної моралі мабуть працівників поліції / М. О. Котелюх // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2015. - Вип. 44. - С. 181-190.
40. Кузьменко Ю. В. Індивідуально-психологічні особливості людини як чинник адаптації в умовах потенційних та реальних загроз її життєдіяльності з боку небезпечних природних явищ / Ю. В. Кузьменко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. - 2014. - № 1. - С. 250-260.
41. Мартиненко Є. Психологічні гендерні особливості формування професійно важливих якостей особистості співробітника ОВС / Є. Мартиненко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. - 2013. - Вип. 1. - С. 36-39.
42. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел [справочное пособие] / под ред. Б.Г.Бовина, Н.И.Мягих, А.Д.Софронова. – М.: МВД России, Научно-исследовательский центр проблем медицинского обеспечения, 1997. – 344 с.
43. Поддьяков А.Н. Исследовательское поведение / Александр Николаевич Поддьяков – М.: Издательский центр Академия, 2000. – 360 с.
44. Полудьонна Н. С. Психологічний аналіз професійної діяльності персоналу ОВС / Н. С. Полудьонна // Социальные технологии : Актуальные проблемы теории и практики : Междунар. межвуз. сборник научн. работ. – Вып. 22. – Киев – Москва – Одесса – Запорожье, 2004. – С. 236–245.
45. Полудьонна Н. С. Теоретичні підходи до конструювання моделі особистості правоохоронця / Н. С. Полудьонна // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка – К. :

ЗАТ "НЕВТКС", 2001. – Т. III. – Ч. 5. – С. 165–171

46. Приходько І.І. Оцінка та прогнозування ефективності професійного психологічного відбору курсантів різних спеціальностей вищого військового навчального закладу: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / І.І.Приходько. – Харків, 2000. – 19 с.
47. Про міліцію: Закон України [Електронний ресурс]; <http://zakon2.rada.gov.ua>
48. Психологическая диагностика: [учебное пособие] / под ред. К.М.Гуревича, Е.М.Борисовой (Издание 2-е, исправленное). – М.: изд-во УРАО, 2000. – 304 с.
49. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. - 6-те вид., стереотип. - К.: Либідь, 2008. - 560 с.
50. Романов В.В., Кроз М.В. Психологическая оценка при профессиональном отборе кадров для прокуратуры (современное состояние и перспективы) / В.В.Романов, М.В.Кроз // Вопросы психологии. – 1994. – № 3.
51. Рубинштейн С.Л. Способности / Сергей Леонидович Рубинштейн // Психология индивидуальных различий; под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер и В.Я.Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – 776 с. – С. 20 - 39.
52. Русалов В.М., Наумова Е.Р. О взаимосвязи между общими способностями и «интеллектуальными» шкалами темперамента / Психологический журнал. – 1991. – № 1. – С. 70-85.
53. Симоненко С. М. Особливості впливу індивідуально-психологічних властивостей на творчу діяльність особистості / С. М. Симоненко, О. М. Чебан // Наука і освіта. - 2013. - № 7. - С. 270-277.
54. Столяренко А. М. Морально-психологическое обеспечение деятельности личного состава органов внутренних дел и внутренних войск при чрезвычайных обстоятельствах : Учебное пособие [Текст] / А. М. Столяренко. - М.: Академия управления МВД России, 1998. -192 с.
55. Столяренко А.М. Юридическая педагогика: [курс лекций] / Алексей

Михайлович Столяренко. – М.: ТАНДЕМ, ЭКМОС, 2000. – 496 с.

56.Толочек В.А. Современная психология труда: [учебное пособие] / Владимир Алексеевич Толочек. – СПб.: Питер, 2005. – 479 с.

57.Чудакова В. П. Інтегральна характеристика «індивідуально-психологічні особливості та емоційно-вольова сфера особистості» – критерій сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності й конкурентоздатності особистості / В. П. Чудакова // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2015. - № 9. - С. 38-44.

58.Шадриков В.Д. Проблемы профессиональных способностей / Владимир Дмитриевич Шадриков // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 5. – С. 3 - 18.

59.Шмелев А.Г. и др. Основы психодиагностики: [учеб. пособие для студ. педвузов] / А.Г. Шмелев и коллектив. – М., Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 544 с.